

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

1905

Ny följd * VIII årg.

Häft. 5.

DAGNY

TIDSKRIFT FÖR SOCIALA OCH LITTERÄRA INTRESSEN

UTGIFVEN AF

FREDRIKA-BREMER-FÖRBUNDET

REDAKTÖR: LÖTTEN DAHLGREN

INNEHÅLL:

HELENA WESTERMARCK: Adelaïde Ehrnrooth.
FANNY EKENSTIERN: Ett blad ur negrernas kulturkamp.
S. F.: Öppet bref till Dr. Lydia Wahlström.
LYDIA WAHLSTRÖM: Hvad vi ha rätt att vänta af kvinnan. Svar å det öppna bref.
Litteratur: S—D., Herr Arnes penningar af SELMA LAGERLÖF. — E. WBG., Tall och Björk. — Stjärnorna af NILS WILHELM LUNDH. — S—D., Kongebörn af SOPHIE BREUM. — F. E., Norska böcker.
Några motioner vid 1905 års riksdag.
Föreningsmeddelanden.
Från skilda håll.

Stockholm, Aftonbladets tryckeri, 1905.

Helena Westermarck

Reumatisk värk.

I samma mån som den ene och andre lärt känna Dr P. Håkansson's Salubrin smärtstillande och fördelande verkningar vid fall af **yttre skador**, har Salubrin vunnit allt större användning mot **reumatisk värk**. OBS! För det ifrågasvarande ändamålet användas värmande omslag med gummiftaft på sätt, som i beskrifningen säges, om Salubrinet skall kunna göra åsyftad verkan. Salubrin tillhandahålles i Parfym-, Speceri- och Färgaffärer. Partilager hos

Geijer & C:o, Stockholm.

Order
från landsorten uppgående till
20 kronor
expedieras franko mot efterkräf pr järnväg eller ångbåt.
Profver på begäran.

**Snörmakerier,
Knappar, Galler,
och
Garneringsband**

⇒ i största urval. ⇐

Herm. Meeths
Stockholm.

Aktiebolaget Nordiska Kompaniet.

Textilafdelning, Thyra Grafström.

Färdiga och påbörjade **Broderier** på siden-, kläde-, lärft- och yllestramalj, passande för **Dukar, Portiärer, Mattor, Kuddar, Serveringsdukar m. m.** Mönster uthyras. Rekvisitioner från landsorten ombesörjas pr omgående.

OBS! Ändrad adress: **REGERINGSGATAN 5.**

Ellen Fries' bibliotek

är öppet *alla hvardagar kl. 3—4 e. m.*

Biblioteket är mot skriftlig borgensförbindelse af känd förbundsmedlem afgiftsfritt tillgängligt för kvinnor, som egna sig åt studiet af historia och närliggande ämnen.

Det är dessutom tillgängligt för Fredrika-Bremer-Förbundet.

**Å Fredrika-Bremer-Förbundets byrå,
Stockholm, 54 Drottninggatan,**

finnas anmälda kvinliga arbetssökande såsom: lektionsgifvare i olika ämnen, svenska och utländska lärarinnor för hem och skolor, kontors- och skrifbiträden, bonner, husföreståndarinnor, sällskap och biträden i hem, föreläserskor, gymnaster m. fl.

Till Fredrika-Bremer-Förbundet insänd periodisk litteratur jan.—mars 1905.

Svensk:

Barnens vän.
Folkskolans barntidning.
Hemtrefnad.
Hemåt.
Hvita Bandet.
Idun.
Nordisk tidskrift.
Nya kyrkans tidning.
Ord och bild.
Pedagogisk tidskrift.
Polstjärnan.
Saga.
Social tidskrift.
Svensk bokhandelstidning.
Svensk damtidning.
Svensk läraretidning.
Tidning för lärarinnor.
Tidning för Sveriges läroverk.

Finländsk:

Finsk tidskrift.
Mot hemmet.
Nutid.

Norsk:

For Hus og Hjem.
For Kirke og Kultur.
Husmoderen.

Nylænde.
Urd.
Wærn.

Dansk:

Bog og Naal.
Det ny Aarhundrede.
Kvinden og Samfundet.
Kvindernes Blad.

Tysk:

Blätter des Badischen Frauenvereines.
Die Frauenbewegung.
Monatsbericht des Vereins christlicher
Lehrerinnen.
Neue Bahnen.
Neues Frauenleben.

Engelsk:

The English Woman's Review.
The British Journal of Nursing.
The Woman's Journal.
Women's employment.

Fransk:

Correspondance bi-mensuelle.
La Femme.
La Vie heureuse.
Revue du Travail.

—*—

Å Fredrika-Bremer-Förbundets byrå 54 Drottninggatan mottagas anmälningar till inträde i Förbundets

Sjuk-kassa.

Äfven personer, som icke äro medlemmar af Förbundet, kunna blifva delägare i densamma.

För kapitalister, särskildt fruntimmer, har det länge varit ett önskningsmål att kunna öfverlämna värden af sina värdepapper och skötsel af sina affärer åt någon person eller institution, som med absolut säkerhet förenade punktlighet och noggrannhet i utförandet af det anförtrodda uppdraget äfvensom prisbillighet. En sådan institution är

Stockholms Enskilda Banks Notariatafdelning
(*Lilla Nygatan 27, expeditionstid 10—4*),

som under garanti af **Stockholms Enskilda Bank** åtager sig vård och förvaltning af enskilda personers och kassors värdepapper.

Exempel 1. Om en person hos Notariatafdelningen deponerar obligationer, inkasserar Notariatafdelningen vid förfallotiderna kuponger och tillhandahåller deponenten influtna medel. Vidare efterser Notariatafdelningen utlottningar af obligationer och underrättar deponenten i god tid, ifall en denne tillhörig obligation blifvit utlottad, samt lämnar förslag till ny placering af det ledigblifna kapitalet.

Exempel 2. Om inteckningar deponeras hos Notariatafdelningen, underrättar Notariatafdelningen gäldenären därom att räntorna å inteckningarna skola till afdelningen inbetalas, hvarefter de medel, som inflyta, till deponenten redovisas. Vidare tillser Notariatafdelningen att inteckningarna blifva i vederbörlig tid förnyade. Om en hos afdelningen deponerad inteckning genom underlåten förnyelse skulle förfalla, ersätter **Stockholms Enskilda Bank** därigenom uppkommen skada.

Förvaringsavgift: 50 öre för år pr 1,000 kronor af depositionens värde, dock ej under två kronor.

Från **Evang. Fosterlands-Stiftelsens Förlags-Expedition**
ha utkommit följande editioner af

BIBELN

Gamla och Nya Testamentets kanoniska böcker enligt

Bibelkommissionens Normalupplagor.

Bibeln Nr 3, en lämplig och prisbillig **Söndagsskolbibel**. Liten latinsk stil, fristående verser, parallellspråk; predikotexter; Kristi lidandes historia; uppgifter om bibliska mått, vikter och mynt, kartor m. m.

3 A	Inbunden i klotband	1: 25
3 B	» i pressadt skinnband	1: 60
3 C	» i läderklot, rödsnitt, runda hörn	2: —
3 D	» » guldsnitt, »	2: 50
3 E	» spalt. chagr., mjuka band, rödsnitt, runda hörn	2: 75
3 F	» » » guldsnitt, »	3: 25
3 G	» chagr. med inskuren klaff, röd snitt	3: 50
3 H	» » » guldsnitt	4: —

Bibeln Nr 4, god och praktisk **Skol- och Konfirmationsbibel**. Något större latinsk stil än i nr 3, fristående verser, parallellspråk, predikotexter och kartor m. m. Nr 4 C äfven med Kristi lidandes historia.

4 A	Inbunden i klotband	2: —
4 B	» i läderimitation	2: 25
3 C	» i skinnband	2: 75

Stor rabatt lämnas vid direkt rekvisition från

Evang. Fosterlands-Stiftelsens Förlags-Expedition, Stockholm 3.

Adelaïde Ehrnrooth.

Med Adelaïde Ehrnrooth bortgick den 13 januari 1905 en af Finlands märkligaste kvinnor. För en läsekrets, som icke lefvat med oss, är det kanhända något svårt att klargöra den rätta betydelsen och omfattningen af Adelaïde Ehrnrooths lifsgärning och dess reformatoriska karaktär i vårt samhällslif. Hennes gärning var så sammanväfd med hela hennes personlighet, att man åtminstone nu — så nyss efter hennes bortgång — tycker det nästan omöjligt, att i hela dess vidd uppskatta hvad hon gjort, utan att tillika hafva känt henne själf — den lilla bräckliga gestalten med den flammande eldiga anden, som ännu i sin ålders sena höst förmådde bevara sin glöd och sin tro på idealerna.

Vår generation, som betraktar det såsom en alldeles själf-fallen sak, att kvinnorna blifva myndiga och råda öfver sin person och sina ägodelar, att dotter ärfver lika med son, eller att flickor kunna skaffa sig samma kunskaper som gossar, har redan svårt att föreställa sig den storm af ovilja, hat, åtlöje och förföljelse, som blef de första djärfva förkämparnas lott, när de uppträdde emot de onaturliga och orättvisa förhållandena i kvinnornas samhällsställning. Men när dessa veteraner en efter annan gå ur tiden, upplifvas minnet åter af det stora de tänkt, det ädla de gjort, och vi, som tagit arvet efter dem, erinra oss med djup tacksamhet, att de buro stridens tunga och hetta.

Det förhållande, att reformerna nu redan anses så naturliga, att man alldeles icke talar om dem, ja rent af knappt förmår tänka att det kunde vara annorlunda, visar bäst framsyntheten hos dem, som först yrkade på deras genomförande.

Genom sitt exempel, sitt mod och sin vida lifssyn blef Adelaïde Ehrnrooth banbryterskan, som trots åtlöje och motstånd vågade visa Finlands kvinnor ut mot nya framtidsideal. För alla tider är hennes namn inristadt i historien om den finska kvinnans uppvaknande till medborgarinna och en för sina handlingar

ansvarig personlighet. När hon nu lade sitt åldriga hufvud ned till dödens stilla ro, ljöd därför vid hennes bår från när och fjärran i vårt land tallösa kvinnostämmors tack för hennes lifsgärning.

* * *

Född på herresätet Sesta i Tavastland den 17 januari 1826, tillhörde Adelaïde Ehrnrooth en gammal aristokratisk familj. Hennes föräldrar voro generalen Gustaf Adolf Ehrnrooth och Johanna Christina v. Platen. Under kriget 1808—1809 hade hennes far varit en af fäderneslandets tappre försvarare och tagit del i icke färre än elfva strider. Några år efter fredslutet afgick han från svensk krigstjänst för att återvända till Finland, där han deltog i organisationen af de finska jägarregementena och sedermera blef divisionschef för den finska militären. Det sägs, att general Ehrnrooth skulle tjänat Runeberg som förebild till generalen i »Fänrikens marknadsminne».

Dottern Adelaïde fick en tid besöka friherrinnan von Rosens flickpension i Helsingfors. Sedan vistades hon på landet till sitt trettionde år, då hon öfverflyttade till Helsingfors.

Om hennes ungdomstid känner jag föga eller intet och kan icke redogöra för den utveckling, genom hvilken hennes personlighet danades och som kom henne att omfatta de lifsideal hon sedan oryggligt förblef trogen.

Vi veta ju dock ungefär, huru det yttre lifvet på denna tid utstakades för en ung flicka af god familj. Som ett komplement härtill och utgörande troligtvis mer än blott en tidsbild, återger jag här några verser, skrifna af en ungdomsvännina till Adelaïde Ehrnrooth den dag hon fyllde sjuttio år. Det heter där:

— — — — —
 Millioner styng med hårfin
 tråd och nål hon flitigt sytt.
 Millioner upprorstankar
 därvid hennes sinne brytt.
 Är det möjligt, är det rimligt
 att vårt lif, som blef så kort,
 skall broderas, koketteras,
 konvenabelt plottras bort?

Hjärtats blyga, unga drömmar
 med förståndigt tal och råd
 midt i våren frostförbrända
 falla utan hopp och nåd

Låkas hjärtesår med tårar?
 Nej, med spänstig krigsmanspli
 står hon upp och gömmer smärtan
 under blixtrande esprit.

När det ärfda tappra sinnet
 sörjt *sitt* fallna Sveaborg,
 vaknar tanken på de tusen,
 som få sörja samma sorg. —
Upp att hjälpa dem som planlöst,
 viljelöst sitt lif förströ,
*halft*va mänskligheten bidar:
 Ce que femme veut, Dieu le veut.*)

Alltid snabbtänkt och slagfärdig, utrustad med både kvickhet och humor, kunde Adelaïde Ehrnrooth såsom få föra en saks talan och tvinga både vänner och fiender att lyssna till hvad hon sade. Polemiken var hennes starka sida. Den kraft och värme hon inlade i sitt försvar för hvad hon ansåg rättfärdigt, hade förmågan att vidga det allmänna intresset, liksom stenen kastad i vattnet bryter ytan i vida ringar långt från det stället där den föll. Kvickheten, hvarmed hon blottade sina motståndares svaga punkter, drog ofta skrattarne öfver på hennes sida och med dem segern, som hon sålunda vann snabbare än genom blott torr bevisföring. Och de, som vunnos genom löjet, stannade sedan mången gång kvar såsom bundsförvanter.

Krigarblod flöt i hennes ådror, tapperhet och oförvägenhet voro hennes arfvedel. Under ett halft sekel blef den periodiska pressen hennes valplats, där hon med aldrig svikande uthållighet kämpade för individualitetens rätt gentemot samhällets förtryck, våld och orättfärdighet. Det var för kvinnornas mänskörätt i socialt, intellektuellt och ekonomiskt afseende hon uppträdde. Hon yrkade på deras rätt till vetenskaplig och praktisk utbildning, deras rätt att göra anlag och förvärfvade kunskaper fruktbarande inom alla yrken och verksamhetsområden, deras rätt att som gifta eller ogifta förvalta sin ärfda eller förvärfda förmögenhet och deras rätt att taga del i såväl kommunens som statens styrande.

Så långt tillbaka i tiden jag kan minnas, ha vi varit vana att se Adelaïde Ehrnrooths signatur, de tre kända bokstäfverna *A—i—a*, hissa liksom en stridssignal, när något gått riktigt emot

*) Verserna äro skrifna af fru Alexandra Edelfelt.

för kvinnorna. När det gällde orättvisa lagar, orimliga påbud, orättfärdighet som samhället sanktionerade eller ville med tystnad förbigå, då förde A—i—a sina systrars talan; lik en ständigt vaksam förpost slog hon outtröttligt alarm för att väcka de sofvande eller dem, som egoistiskt tänkte blott på att själfva sitta i lugn och ro.

Ur de artiklar hennes liffulla, spirituella penna strödde kring sig, steg alltid fram för läsaren en originell, temperamentfull och och sanningsälskande personlighet. Och det var något nobelt och ridderligt i hennes polemik, ty hon sökte aldrig egen vinning och eget beröm. Hon kämpade för idéer, och därför kunde hon med samma oförskräckta mod och samma sprudlande liffullhet skicka ut både väckande, entusiastiska upprop och indignerade protester.

Medan tidskriften »Hemmet och samhället» utgafs i Helsingfors, var A—i—a en af dess flitigaste medarbetare, och när för tio år sedan »Nutid» begynte utkomma, inträdde hon i dess redaktion och skref i tidskriften en mängd artiklar. År 1898 var hon ansvarig utgifvare af Nutid.

Jämte Adelaïde Ehrnrooths lifliga verksamhet i den periodiska och dagliga pressen, omfattar hennes litterära bana äfven ett betydande antal i bokform utgifna arbeten. Dessa äro:

Sagor och minnen (1863); *Julklopp för barn* (1865, utgifven till förmån för Barnhemmet i Helsingfors); *Familjen Wärnsköld* (1866); *Gråsparfven* (1868, kalender utgifven till förmån för de nödlidande); *Dagmar, En hvardagshistoria* (1870); *Tiden går och vi med den* (1878); *Hvardagslifvets skuggor och dagar* (1881); *I dagens intressanta samhällsfrågor: Röst från en icke röstberättigad* (1882); *Bland fattiga och rika* (1887); *Två finskors lustvandringar i Europa och Afrika* (del. I. 1886, del II. 1890); *Höstskörd* (1895, utgifven till förmån för föreningen »De blindas vänner»).

I sin skönlitterära alstring är Adelaïde Ehrnrooth jämväl i öfvervägande grad polemiker. Hennes romaner och noveller, som inom vår litteratur höra till de tidigaste framställningar vi äga af våra högre samhällsklassers lif, behandla oftast missförhållandena i kvinnornas inre och yttre lif och utgöra en protest mot de samhällsförhållanden, som skildras. Tyvärr tillåter mig utrymmet icke att i denna konturteckning af en betydelsefull och fruktbärande lifsgärning närmare redogöra för innehållet i hennes böcker, ehuru det visserligen vore intressant att därigenom äfven få an-

gifva författarinnans ställning till hennes föregångerskor, Fredrika Bremer och Fredrika Runeberg.

Den lätt kåserande stilen med de många infallen och utfallen gjorde A—i—a till en mycket underhållande reseskildrare. Hon var i sina resebilder en spirituellt, glad ciceron med aldrig svikande godt lynne och en liflig uppfattning af de brokiga tafloer hon såg i främmande länder. Hon älskade att resa och företog många och långa resor. Upprepade gånger besökte hon vår samtids stora kulturhärddar, särskildt Paris, och genomströfvade för öfrigt Europa ända från Nordkap ned till Italien och Sicilien. Också Orienten lockade henne; hon besökte det solbelysta Alger, det åldriga Egypten och det minnesrika Palestina. Sina reseintryck samlade hon i de båda böckerna, kallade »Två finskors lustvandringar».

Adelaïde Ehrnrooths inlägg i vår samhällsutveckling gjorde sig gällande äfven i flera filantropiska och allmännyttiga företag. I tjugio år skötte hon sekreterarens göromål i Helsingfors fruntimmersförening. Det var äfven hon som 1874 tog initiativet till stiftandet af en stipendiefond för kvinnliga medicine studerande vid vårt universitet, ur hvilken fond, benämnd Rosina Heikels stipendiefond, efter Finlands första kvinnliga läkare, numera årligen utgå två stipendier à 500 mark hvardera.

Den af vår samtids — och man kan ju tryggt säga framtidens — idéer Adelaïde Ehrnrooth isynnerhet under senare år med lifligaste intresse omfattade, var fredsaken. Om hon haft ett lif att ägna den, skulle hon säkert med samma glada mod, som hon kämpat för kvinnornas sak, äfven ställt sig i fredsidéens tjänst. För öfrigt såg hon fredsfrågan alltid i närmaste samband med kvinnornas politiska myndigblifvande.

I en minnesteckning i Nutid har Annie Furuhjelm i några ord förträffligt åskådliggjort den enhetlighet, som förefanns mellan Adelaïde Ehrnrooths person och lifsgärning. Efter en anmärkning om att Adelaïde Ehrnrooth till hela sin naturs läggning ägde ett omisskänneligt släkttypke med det karaktäristiska hos den generation, som förevigats i Fänrik Stål, heter det:

»Det fanns hos henne något af samma sega uthållighet, samma enkla flärdfrihet, samma helgjutenhet i förening med en kärf, kanske stundom robust humor, hvilken egenskap förlänade henne förmågan att se fördomsfritt på lifsföreteelserna omkring sig och jämväl gaf udd och relief åt hennes ofta träffande omdömen.

Minst af allt ville hon själf tagas högtidligt, detta förbehöll hon hälst åt de rättvisans och jämlikhetsidéer hon med sådan glöd förfäktat».

* * *

När Adelaïde Ehrnrooth 1896 fyllde sjuttio år, firades på initiativ af kvinnosaksförbundet Unionen en medborgerlig fest, där hon blef föremål för en så storartad hyllning, som aldrig tillföre i vårt land kommit någon kvinna till del.

I festen deltog omkring 250 personer af alla färger och partier. Vid detta tillfälle uttalade äfven flera af våra mest betydande män sin beundran för hvad hon verkat bland oss. Sålunda bragte henne senator L. Mechelin en varm hyllning för de kraftiga väckelser hon gifvit kvinnorna, till gagn för fäderneslandet, som så väl behöfde deras arbete; Z. Topelius sände från Björkudden ett bref med varm aktning, tillgifvenhet och tack för »allt hvad hon velat och verkat»; Albert Edelfelt uppläste de af hans mor författade verserna, och Rafael Hertzberg hade strängt sin lyra för »en lag, en rätt, en frihet» för såväl man som kvinna.

Jag tror mig icke bättre kunna avsluta denna korta teckning af Adelaïde Ehrnrooths lifsgärning än med några af hennes egna ord vid festen, karaktäristiska både för hennes personlighet med dess glada lifssyn och lifsmod och för hennes sätt att uttrycka sig, hvarjämte de ock bära vittne om att hennes frisinnade framsynthet ännu på ålderns dagar kom henne att skåda mot framtiden i den fråga, hon ägnat sitt lifs bästa krafter, och att aldrig för henne kvinnofrågan stelnade i dogmer eller död auktoritetstro.

Djupt rörd af all hyllning, hördes hon på festen utbrista:
— — — — »Hvarmed har jag förtjänt allt detta? Hvad stort har jag gjort? Ingenting annat än uttalat *högt*, hvad tusende, sinom tusende ädla, begåfvade kvinnor tänkt och tänka, fastän de alltför lydigt ställt sig till efterrättelse förmaningen: 'kvinnan tige i församlingen'! Jag var ej bland de lydiga. Nej, jag vågade (om jag så får uttrycka mig) tala ur skägget, när jag fann det nödigt. — Naturligt var ju, att jag därför fick uppbära sträng näpst af såväl skapelsens herrar som skapelsens fruar — för att inte ens tala om speglosorna, som haglade öfver 'gamla blåstrumpor' emanciperade 'gamla flickor' m. m. Vi känna ju alla dessa vitsar! Men allt det där bet inte det allra minsta på mig.

Jag blef, så att säga, kvinnosakens Sven Dufva, som aldrig förstod lyda 'maning till reträtt', utan stod, fastän ensam, besluten att släppa 'ingen djäfvul öfver bron'. Jag menar, mina herrar och damer, att jag inte utan protester kunde tåla oförrätter mot mitt kön och kränkning af dess mest oförytterliga rättigheter. Och så gaf jag 'höger om' och 'venster om' med de enda vapen jag ägde — min penna och min tunga.

Men nu kan kvinnosaken låta sin tjänarinna, lik den gamle Simeon, 'fara i frid'. Ja, vi gamla, som hörde till förtrupperna, vi lämna nu i yngre händer det kapital, vi med vårt arbete samlat. Förvalten det troget, I unga, och föröken det! I ären mycket bättre beväpnade för kampen än vi voro. I ägen gedignare kunskaper, myndighet, själfbestämmelserätt, och för er stå många dörrar öppna, som voro tillslutna för oss. I fån ej tröttna, ej låta entusiasmens heliga eld slockna i edra hjärtan, ej i slö verksamhet lämna åt *mannen* allena allt arbete, som ännu återstår för kvinnans frigörelse, om än I med tacksamhet emottagen hans broderliga hjälp, där den blir er nödig. — Två hufvudsakliga segrar måste af Eder ännu vinnas: den första är myndighet för gift kvinna. Bort med målsmanskapet! — Mänsklighetens moder och första fostrarinna står inför lag, ännu den dag som är, likställd med barnet, idioten eller brottslingen. Så bör, så får det ej förblifva! Den andra segern bör gälla förvärfvandet af rösträtt åt den drygare — och om vi rätta oss efter brottmålsstatistiken, den bättre hälften af människosläktet — vid stiftandet af de samhällslagar, som kvinnan såväl som mannen, ja strängare än mannen förpliktas att efterlefva. Först när dessa segrar äro vunna, kan högre utveckling bli möjlig för hela människosläktet. Men den dagen kommer — kommer kanske snart! — Som en glad optimist har jag gått genom lifvet, och som sådan går jag äfven de få steg jag mera har kvar till min graf».

Detta var icke några tomma ord vid ett festtillfälle. Intill det sista fortfor Adelaïde Ehrnroth att verka för sina idéers spridning, och i senaste häftet af Nutid ingick ännu efter hennes död den sista artikeln af hennes hand, berörande Code Napoleons brutala lagstiftning för kvinnorna.

När underrättelsen om Adelaïde Ehrnroths bortgång den mörka vinterdagen spred sig bland oss, stod lifligt för mitt minne,

hvad hon en gång yttrade till mig om att hon icke fruktade döden. Hon hade alltid älskat resor, sade hon, och föreställde sig därför döden som en resa till ett vackert, nytt och utforskadt land.

Helsingfors i februari 1905.

Helena Westermarck.

Ett blad ur negrernas kulturkamp.

(»Upp från slafveriet», en autobiografi af *Booker T. Washington*).

Biografier höra knappast till de böcker, som kunna påräkna en stor läsekrets i vårt land, hur varma vänner de än hafva hos enskilda läsare. Men den lefnadsteckning, på hvilken vi i dag med anledning af den i höstas utkomna svenska öfversättningen, velat fästa uppmärksamheten, är af så ovanlig art och ett så allmänmänskligt intresse, att den väl kan sägas intaga en särställning inom detta slags litteratur.

En talare från de svartes läger har i ett offentligt föredrag kallat *Booker T. Washington* »negrernas Moses», och det ligger knappast någon öfverdrift i detta hedersnamn. Visserligen har hans uppgift icke varit att i yttre mening utföra sina stamförvandter ur »träldomens hus» i främmande land. Det amerikanska inbördeskrigets åskor tystnade redan i hans späda år, men i det andliga frigörelsearbete, som måste efterfölja det yttre, har väl ingen af de högsinnade män och kvinnor, som offrat sig för negrernas sak, haft att glädja sig åt en så stor och vidtomfattande framgång som den forne slafgossen, hvilken började sitt lif i de eländigaste förhållanden man gärna kan tänka sig. Och hvilka mäktiga, som det tycktes öofvervinliga motståndare mötte dock ej i denna kamp! Vi behöfva blott tänka på de hvitas i många generationer medärfda förakt för negrerna, hvilket ännu i dag ofta tager sig de mest brutala uttryck. Och ej mindre svår var uppgiften, när det gällde att höja den i vissa fall låga moraliska ståndpunkt, hvori århundrandens slafveri försänkt negrerna själfva, att leda i rätta banor detta folk, som likt omynliga barn, stodo rådvilla inför frihetens gåfva och väcka deras slumrande själfaktning och själfstillit. Betecknande för den låga

tanke, en del äldre negrer naturligt nog hyste om sig själfva, är Booker Washingtons berättelse om en f. d. slaf, som på tal om det tillfälle, då han såldes, fälde det yttrandet: »Vi voro fem, som såldes, min bror och jag och tre mulåsnor».

Men intet yttre eller inre motstånd förmådde nedslå Washingtons mod. Det eldsnit för uppgiften och den snart sagdt gigantiska energi, som bodde i hans själ, voro parade med ett segt och ödmjukt tålmod, som generationers slafveri lagt honom i blodet. Det vill synas som om denna egendomliga blandning af viljekraft och ödmjukhet i förening med hans öfverlägsna intelligens kunde gifva oss förklaringen till den stora framgången af hans lifsarbete.

Det kan knappast blifva tal om att granska en bok, sådan som denna ur rent litterär synpunkt. Den framträder utan alla dylika anspråk och vill endast vara »en enkel och sannfärdig berättelse utan någon utsmyckning», men de enkla fakta, som den skildrar på ett klart och intelligent sätt, bilda tillsammans en sällsam historia om ett rikt och nyttigt människolif, och de gripa med det genomlevvades omedelbara kraft.

Synnerligt fängslande är Booker Washingtons berättelse om sin barndom, som framlefdes i det hårdaste armod. Han föddes i Virginien 1858 eller 59, hvilket år vet han ej själf och har ej håller exakt reda på hvar han såg dagens ljus. Också faderns namn är honom obekant, ehuru han hört sägas att denne skulle varit en hvit man. Rörande är skildringen af hur den fattiga modern vid barnens läger uppsände brinnande böner för Lincoln och hans härar, på hvilkas segrar eller nederlag det berodde, om hon själf och hennes barn skulle vinna friheten, samt af det spända intresse, hvarmed slafvarna väntade krigets utgång. Då underrättelsen om negeremancipationen nådde plantagera, väckte den också hos de svarte en vild, besinningslös glädje, men många af slafvarna voro det oakadt så fästade vid sina gamla herrar, att skilsmässan från dem, i förening med ovanan att handla på eget ansvar, snart grumlade glädjen öfver den nyvunna friheten.

Från Booker Washingtons spädate år rörde sig en brinnande kunskapsörst i hans sinne. Att gå i skola och lära sig något syntes honom ungefär liktydigt med att komma till paradiset, men vägen till kunskap var tung och svår för den fattige gossen, som redan från sin första barndom var strängt upptagen af kroppsarbete. Försoket att på egen hand lära sig läsa ur en gammal A-B-C-bok kunde

naturligtvis ej leda till stora resultat, men efter en tid lyckades han få tag i en lärare, som läste med honom en stund på aftonen, då det stränga dagsarbetet vid saltgrufvorna var slutadt. Ändtligen nådde han också målet för sin längtan: att få komma till negerskolan i sin hemort, men denna lycka måste köpas med många timmars hårdt arbete både före och efter skoldags.

En dag under arbetet i grufvan fick gossen höra talas om en stor negerskola i Hampton i Virginien, hvilken meddelade mycket mera kunskaper än den lilla skolan i hans egen hembygd. Alla hans önskingar gingo efter den stunden ut på att komma till Hampton, och genom outtröttligt arbete lyckades han skrapa ihop en liten summa, som satte honom i stånd att, delvis till fots, anträda den 500 engelska mil långa resan.

Kostnaderna för sitt uppehåll vid skolan bestred Booker Washington genom att tjänstgöra såsom »pedell». Klockan 4 på morgonen måste han stiga upp för att städa, elda och läsa sina läxor, och ännu sent på aftonen höll han i med arbetet. Tre års tid vistades han vid Hamptonskolan, som på den tiden var besökt af bortåt 400 lärjungar, de flesta vuxna män och kvinnor ända till 40 år gamla. Det är något i sanning gripande att läsa om denna skola, om lärarekårens oegennyttiga och uppoffrande verksamhet och om elevernas ansträngningar att tillägna sig kunskaper, som skulle sätta dem i stånd att förhjälpa befolkningen på deras hemort till en värdigare tillvaro.

Här var det ock, som Washington, hvilken förut delat sitt folks åsikt, att uppfostrans mål var att befria från lekamligt arbete, lärde sig att älska arbetet för dess egen skull och kom till insikt om, att »lifvets högsta lycka är den att lefva och arbeta för andra». I spetsen för läroanstalten vid Hampton stod en man med sällsynta egenskaper, general S. C. Armstrong, till hvilken Booker Washington både då och framdeles såg upp med den mest odelade beundran, och som genom exemplet af ett ädelt och oegennyttigt arbete för de svartes sak kom att utöfva ett mäktigt inflytande på ynglingens andliga utveckling.

Straxt efter sin hemkomst till Malden blef Booker Washington anställd som lärare vid därvarande negerskola, och han kände sig lycklig öfver att sålunda få arbeta på sitt folks höjande.

Under de närmaste åren arbetade han, dels som lärare för sina bröder, dels på sin egen utbildning, till dess han en dag af general

Armstrong rekommenderades till föreståndare vid en normalskola för negrer i den lilla staden Tuskegee i Alabama.

Vid sin ankomst till Tuskegee fann Washington till sin öfverraskning hvarken skolhus eller andra nödiga material för undervisningen. »Däremot fanns där, hvad hvarken dyrbara byggnader eller material kunna ersätta: hundratals allvarliga själar, som hungrade och törstade efter kunskaper». Undervisningen måste börja i ett fallfärdigt skjul, där det regnade in, så att en af lärjungarna måste hålla ett paraply öfver läraren, medan denne förhörde de andra läxorna. Den dag skolan öppnades, anmälde sig 30 elever, omkring lika många af hvarje kön, men antalet steg hastigt.

Någon tid efter undervisningens början blef en nedlagd plantage i närheten utbjuden till salu på fördelaktiga villkor. Booker Washington lyckades af en vän få låna den summa som måste erläggas kontant, men sedan vidtog ett tråget arbete för att hopbrunga de penningar, som erfordrades för att farmen skulle bli till fulllo betalad. Både svarta och hvita medverkade frikostigt till målets vinnande, och efter fem månader var summan fulltecknad. Vid uppförandet af de nödiga byggnaderna tillämpade Washington sin princip, att eleverna skulle så vidt möjligt själfva utföra allt arbete. Han hade under sin verksamhet bland negrerna kommit till insikt om, att dessa efter slafveriets afskaffande fattat en fullständig afsmak för kroppsarbete och börjat anse det vara en skam att befatta sig därmed. All deras sträfvan gick ut på att förvärfva sig bokliga kunskaper. De satte sin ära i att läsa grekiska och latin, lösa invecklade räkneproblem, taga sig långa och klingande namn m. m., allt en naturlig reaktion efter slafveriets förödmjukelser och okunnighet. Men Booker Washington insåg med reformatorns skarpblick, att hvad rasen behöfde icke var en ytlig bildning utan en allsidig uppfostran, som kunde dana både kroppsligt och andligt dugande män och kvinnor. Han förstod likaså, att intet vore mera ägnadt att bryta de hvites grymma fördomar, än åsynen af negrer, som kunnat åstadkomma något verkligt framstående. Med sanning säger han också: »Åsynen af ett förstklassigt hus, hvilket negern *har* byggt, är tio gånger verksammare än spaltlånga resonsemanger om det slags hus, han *borde* bygga eller möjligen *skulle* kunna bygga.» Trots all motvillighet från elevernas sida och alla nästan öfverstigliga yttre svårigheter lyckades han också få så godt som allt arbete vid skolans upp-

förande gjordt af dess egna lärjungar, och dessa hafva allt sedan denna tid försett den kringliggande nejden med en hel del nödvändighetsartiklar i industriell väg.

Ingen lärjunge vid skolan, vore han än så lyckligt ställd i ekonomiskt hänseende, slipper undan kroppsarbete, och Booker Washington säger sig hafva uppnått ett så lyckligt resultat, att kroppsarbetet numera är lika populärt bland eleverna som intelligensarbetet. »Normal- och industriskolan vid Tuskegee», som ännu fortgår efter samma principer, räknar f. n. omkring 1,100 lärjungar samt ett 80-tal lärare, och många tusen negrer hafva därifrån utgått som upplysta och nyttiga medborgare.

Det är dock ej endast som uppfostrare, Booker Washington vunnit sin stora ryktbarhet, han är äfven sedan länge känd som en mycket framstående talare. Sitt mest berömda tal höll han såsom representant för negerrasen vid öppnandet af den internationella utställningen i Atlanta 1895. Detta tal, som både vid själfva tillfället och sedan i pressen väckte en utomordentlig uppmärksamhet, återfinnes i sin helhet i lefnadsteckningen. Enkelt och dock gripande som det är, kommer det oss att tänka på det råd, som general Armstrong gaf sin unge lärjunge vid början af hans uppträdande: »Gif dem en idé för hvart ord!»

Autobiografien lämnar en ganska utförlig redogörelse för Washingtons verksamhet som talare. Han berättar oförställt om sina framgångar, nästan med barnslig naivitet, men man känner att det framför allt annat är för sakens, för rasens skull, som han glädjer sig öfver dem. Han vet att det erkännande och den hyllning han fått, ej blott gäller honom personligen, det är idén som segrar i honom, och denna seger skall lyfta och befria hela hans folk. Bland de ärebetygelser, som Amerika ägnat denne sin store son, var väl en af de mest betydelsefulla, när Harvards universitet, Amerikas äldsta och mest berömda högskola, år 1896 utnämnde honom till hedersdoktor.

Hvad som måste väcka både förvåning och beundran är den fullkomliga frihet från hätskhet och partisinne, som präglar Booker Washingtons framställning af de båda rasernas förhållande till hvarandra. Ej ett ord talar om bittra känslor mot de hvita, och dock vet man, att han som ung fått vandra natten igenom under bar himmel, emedan han ej kunde finna en bostad eller ett hotell, som ville hysa en neger, och säkert har han mer än de flesta

lidit å sina bröders vägnar, när dessa drabbats af rasfördomarnes förbannelse.

Intet kan bättre karakterisera den sträfvan, som genomgår Booker Washingtons hela lif, än hans egna ord: »Ju äldre jag blir och ju bättre jag lär känna världen, dess mer blir jag öfvertygad om att hvad som är mest värdt att lefva för — ja, om så skall vara att dö för — är att göra andra människor bättre och lyckligare.» Detta uttalande kunde ock sättas som motto öfver hela den vackra och lärorika bok, som täljer hans lifsgärning.

F. E.

—*—

Öppet bref till Dr Lydia Wahlström. *)

Jag har läst Er bok, Nutidsfrågor, med lefvande intresse, den tycktes mig innehålla många sunda, väckande tankar och vara skrifven med varm känsla och vid blick. Men i ett hänseende har dock denna Eder goda bok gjort mig beklämd om hjärtat.

Den vittnar tydligt om att Ni mycket högt värderar de etiska och intellektuella förmåner, som tillfalla den unga kvinnan genom allvarligt andligt samarbete och kamratligt umgänge med mannen. Den vittnar ock om att Ni själf åtnjutit dessa förmåner och lyckats tillgodogöra er dem. Men med vemodsfull undran har jag ändock i Eder bok återfunnit samma svårighet, som jag så ofta förr mött i kvinnors uttalanden i kvinnosaksfrågan, att se mans och kvinnas insatser i det offentliga lifvet i riktiga proportioner, samma benägenhet att öfverskatta det direkta arbete kvinnan redan utfört inom detta område, och kanske ännu mera det som hon väntas genast skola kunna prestera, när hon får full rätt att göra sina krafter gällande inom det yttre samhällslifvet.

I stridens första hetta, då hennes fordran på medborgarerätt oftast möttes med oförstående, motstånd och gyckel, var det naturligt, att kvinnan, som kände sig förorättad och missförstådd i sin ädlaste sträfvan, icke mäktade att med oväld bedöma hvarken sig själf eller motståndaren-mannen, men hennes kraf på själfständighet hafva ju senare mötts med ett alltjämt växande förstående, de sista trettio åren hafva löst henne ur så många band, hafva öppnat så många kunskaps- och förvärfskällor för henne, att det torde vara en jämförelsevis kort tidsfråga, när hon kommer att tillerkännas den fulla medborgarerätt, hvarefter hon f. n. med rätta sträfvar. Men har hon redan vunnit mycket, och står hon inför en snar fullständig seger, då tyckes mig tiden vara inne för en allvarligare själfpröfning än förut.

*) Samtidigt med att vi med nöje införa ofvanstående allvarliga reflektioner i kvinnofrågan, har åt dr Wahlström lämnats tillfälle att meddela svar åt det till henne ställda »öppna brefvet».

Red.

Det är i denna själfpröfnings intresse som jag nu vänder mig till Er med några frågor, som icke *väcks* af Eder bok, men som med förnyad styrka ovillkorligen trängde sig fram medan jag läste den. Möjligen kommer Ni, och andra mina medsystrar, att anse mina ord vara ett hårdt tal. Utrymmet tvingar mig att förbigå det myckna i Eder bok, för hvilket jag gärna hade uttalat ett uppriktigt »tack»; det hindrar mig ock att dröja vid det *myckna, verkligt goda* samhällsarbete, som utförts af kvinnor, och mina anmärkningar måste därför förefalla mera ensidiga och sträfva än de skulle göra, om jag kunnat tala så utförligt som jag själf helst önskat. Men om de — som jag naturligtvis tror — innehålla ett sanningsfrö, så kunna de kanske verka tankeväckande och »ingifva vördnad för sanningen i dess enkelhet och höghet, och göra oss ödmjuka i känslan af vår litenhet inför världsallett», som Ni själf uttrycker det.

Jag medger, att det ännu fattas mycket, innan kvinnan vinner den fulla medborgarrätt, hvarefter jag, lika visst som Ni, anser att hon måste sträfva för sin egen och för samhällets skull. Den dag måste säkert komma, då ingen lag hindrar henne från att göra hvarje insats i det offentliga lifvet, som hon verkligen förmår. Alla tillfällen att förvärfva kompetens för olika arbetsområden måste en gång komma att stå lika öppna för kvinnan som för mannen.

Intet område bör förblifva stängdt för oss *därför*, att vi äro kvinnor. I hvarje enskildt fall bör det enda afgörande vara hvilkendera, mannen eller kvinnan, som just denna gång har de bästa förutsättningarna att gagna det hela på den önskade platsen. Endast så kan samhället fullt tillgodogöra sig de undantagsbegåfvade kvinnornas krafter på den plats, där de kunna utvecklas till sin högsta fullkomlighet, endast så kunna de genomsnittsbegåfvade gå ut till sina enklare arbetsområden så kunniga, så allmänintresserade, så fyllda af ansvarskänsla som möjligt.

Men icke allenast på det att hennes krafter skola få tillfälle till rik allsidig utveckling och tillfälle att tjäna det hela, önskar jag att lagen måtte tillerkänna henne — och mannen — oinskränkta politiska rättigheter. Jag önskar det ock därför, att detta synes mig vara enda vägen, hvarpå vi kunna lära hvar vår styrka ligger och hvar vår begränsning. Detta läres endast af erfarenheten, och ännu är kvinnan en så ny kraft inom det politiska lifvet, att hvarje värdesättning af hvad vi där kunna vänta af henne måste blifva en hypotes. Att hennes frigjorda krafter i framtiden komma att blifva samhället till stor och verklig nytta, det hoppas jag förvisso, men när jag granskar hvad hon hittills åstadkommit på de områden, som redan stå henne öppna, måste jag bekänna, att det icke förefaller mig troligt, att hon någonsin blifver den som inom det offentliga lifvet i stort sedt kommer att intaga ledareplatsen.

Ni medgifver å sid. 147, att »ännu äro öfverklassens kvin-

nor icke fullt jämställda med öfverklassens män i bildning eller arbetsförmåga», men påstår, att inom arbetareklassen äro man och kvinna redan nu fullt jämställda, och tyckes antaga, att öfverklasskvinnan är öfverlägsen den kroppsarbetande mannen. Hon har naturligtvis oftast större teoretiska kunskaper, men jag vågar i alla fall betvifla hennes absoluta öfverlägsenhet, likasom ock den kroppsarbetande kvinnans jämställdhet. Att ingå på en närmare undersökning af dessa båda antaganden blifver emellertid här omöjligt, jag måste därför inskränka mig till att endast tala om förhållandet mellan man och kvinna inom öfverklassen.

Ni antager, att kvinnans nuvarande obestridda underlägsenhet inom denna klass beror på det beklagliga faktum, att många flickor efter slutad skolgång försumma att ägna sig åt ett ihärdigt regelbundet arbete, och slösa bort de viktiga första ungdomsåren på sysselsättningar, som snarare borde kallas tidsfördrif än arbete. Gossarna däremot lämna nästan aldrig skolan utan att omedelbart börja med annat regelbundet arbete.

Där detta motsatsförhållande verkligen finnes, där hämmar det säkerligen oftast flickans utveckling i betänklig grad, men — hur förklarar Ni hennes underlägsenhet i de andra fallen? De flickor, som hafva genomgått någon af våra förträffliga flickskolor, hafva nog i de flesta fall större allmänbildning än de gossar, som lämna läroverken i femte eller sjätte klassen, och många af dessa flickor ägna sig alldeles som gossarna åt regelbundet arbete inom post, järnvägar, banker, köpmanskontor etc. Vi borde då kunna vänta, att dessa unga kvinnor några år senare skola vara fullt jämställda i arbetsduglighet och allmänintresse med de unga männen inom samma yrke. Men förhåller det sig verkligen så? — Hafva de i nägorlunda samma proportion arbetat sig fram till de ansvarsfullare posterna inom yrket? — Har *en* flicka mot 10 gossar, som med ungefär samma förkunskaper samtidigt började samma slags arbete, nått en verklig chefsplats eller blifvit »sin egen»? Här ställer *lagen intet* hinder i den ogifta kvinnans väg, men på grund af samhälls- och familjevanor, anser jag det rättvist, att blott begära en af tio. Jag betviflar emellertid, att jag får ens denna enda.

Men låt mig föra mina frågor öfver till den högsta bildningsområde. De kvinnor, som åtnjutit universitetsbildning, som förunnats släcka sin kunskapsörst vid landets yppersta bildningskällor — äro *de* fullt jämställda med de unga män, med hvilka de lefvat ett ömsesidigt utvecklande kamratlif? — Ja, de hafva utan tvifvel utfört mycket godt, samvetsgrannt arbete, deras intellektuella gåfvor äro i regel långt rikare utvecklade än de medsystrars, som saknat deras förmåner, men — har någon höjt sig ett hufvud högre än *allt folket*, icke blott än andra kvinnor? — Har någon svensk kvinna fört vetenskapen verkligen framåt? — Icke blott tillägnat sig och samvetgrant bearbetat en del af den kunskapskatt, som framfarna släkten lämnat oss i arf, utan

ökat själfva skatten, gifvit något nytt uppslag, som låter oss hoppas, att nästa generation, tack vare henne, skall veta *mer* än den nuvarande, icke blott hafva flera allmänbildade i sina led?

Här må rättvisligen invändas, att de nya uppslagen endast gifvas af undantagsbegåfningen, och att vi ännu äga så få verkligt bildade kvinnor, att vi icke torde finna en verklig vetenskapsman på samma antal män. Å andra sidan böra vi emellertid minnas, att allmänna läroverken årligen sända en mängd jämnstrukna medelmåttor till universiteten, medan flickskolan knappast sänder andra dit än sina yppersta elever.

Men jag lämnar det intellektuella området för att med svidande hjärta föra mina frågor öfver på det ömtåliga etiska. Knappast någon röst har höjts för att påstå, att vi skulle vara männen intellektuellt öfverlägsna, många erkänna, liksom Ni, att vi icke ännu nått full jämnställdhet, icke så alldeles få betvifla liksom jag, att denna jämnlikhet någonsin fullt skall uppnås. Men inom moralens värld, där tro vi så gärna, ack, så gärna, att vi äro *mer* än jämnställda, att vi verkligen nått en högre ståndpunkt. Om jag rätt förstått Er, delar Ni själf denna glada tro.

Ni säger å sid. 183, att »kvinnorna blifvit de sedligt starkaste individerna i samhället för så vidt som själbehärskning är den mest koncentrerade kraftkällan i vår värld». Som osedlighet nämner Ni egentligen blott dryckenskap och sexuell osedlighet. Ni har obestriddligen rätt i, att öfverklassens kvinnor mindre ofta *handla* osedligt i dessa båda fall än männen. Men beror detta verkligen på så mycket större själbehärskning? — Redan den fysiska olikheten gör mannens strid för sin sexuella renhet till en kamp till blods, hvarmed kvinnans icke kan jämföras. Hårtill kommer, att familje- och sällskapsförhållanden skydda och hjälpa öfverklasskvinnan i den jämförelsevis lätta kampen, men lämna mannen utan stöd i den mycket svårare. Må vi därför i ödmjuk tacksamhet erkänna, att vi blefvo lyckobarnen, som få vandra banade stigar, medan våra bröder — och våra fattiga systrar — måste trampa den törnestråt, hvilkens faror och svårigheter vi knappast hafva en aning om, men må vi tiga om vår större själbehärskning.

Jag är således icke så alldeles säker på, att vår större sedlighet beror på en »andlig styrka», som ovillkorligen gifver oss »rätt och plikt» att göra oss gällande inom det offentliga lifvet. Huru har denna andliga styrka gjort sig gällande inom det arbetsområde, där den haft otroligt gynnsamma tillfällen att visa hvad den verkligen förmår?

Låt oss minnas, huru få de män äro, som verkligen haft möjlighet att välja sitt arbetsområde efter smak och begåfning. De flesta måste, lifvet igenom, nöja sig med det arbete, som händelsevis först bjöd dem det dagliga brödet. Och låt oss så minnas, att det ojämförligt största antalet af alla kvinnor, under några af sina bästa lefnadsår, förunnas ägna sig åt det arbete, som na-

tur och samhälle enas om att anvisa henne. Och detta arbete är högt och viktigt nog att skänka verksamhet åt den yppersta intelligens, ljufvigt nog att skänka lycko-ro åt det hetaste hjärta. Och relativt få äro banden, som här hämma hennes själfständighet. Förstår hon att ordna det hela i öfverensstämmelse med de ekonomiska villkoren, så är hon i regel en ganska oinskränkt själfhärskare i barnkammare, hvardagsrum och kök.

I detta hennes rike är det väl således riktigt väl bestäldt? — Där hafva väl husmoderns »andliga styrka», hennes insikt, tålmod, omtanke och kärlek fostrat goda och lyckliga arbeterskor af de tanklösa flickebarn hon tagit i sin tjänst? — Deras sofrum är väl ljusst och gladt, deras lif sundt ordnad? — Köket är väl så rent, hygieniskt och praktiskt som möjligt? — Det måtte väl vara *kvinnor*, som tänkt ut alla de förbättringar i eldstad, i bränsle-, lyse- och vattenförhållandena, som numera gjort hushållsarbetet så oändligt mycket mindre betungande än förr? — Och i mänsklighetens hjärtekammare — i barnkammaren — där hafva väl tanke och kärlek fröjdefullt samarbetat och nått högt mot idealet? — Där firar väl hygienens sina högsta triumfer? — Där strålar väl himlens sol och hjärtats sol? — Där blir väl stämman aldrig skarp, där bjudes väl hvartenda barn insiktsfull, kärleksfull hjälp att utveckla det bästa af dess egenart och att undertrycka det icke goda?

Ack! Tränger ej ur hvarje kvinnohjärta samma sorgsna *nej!*

Men inför detta nej — tror ni verkligen ändå, Ni modiga, varmhjärtade Lydia Wahlström, att vi skulle lyckats förekomma bostadsbristens förbannelse, infört tillfredsställande sedlighetsförelagningar, tystat gatubullret och fyllt folkbiblioteken med god litteratur, om vi hade haft direkt stämman i stat och kommun, i stället för att vi varit hänvisade att endast använda »kvinnoans stilla inflytande?» — Jag fruktar tyvärr, att de tusen sinom tusen missförhållandena inom samhället hafva sin rot i mans och kvinnans skröplighet, i *bådas* brist på kärlek, insikt, öfvervilja och ansvars-känsla.

Må vi därför vara varsamma i våra påståenden, att det hela vore mycket bättre ställdt om vi varit de direkt bestämmande, men må vi utan betänkande räcka mannen vår hand för att samman med honom gå till strid för en bättre framtid. Jag tror, att den nuvarande generationen har öppnare blick för missförhållandena inom samhället än någon föregående. Må den ock — både dess män och kvinnor — lära att alltmera lefvande känna sitt ansvar för dessa missförhållanden. När de nått så långt, att de verkligen äro genomträngda af denna ansvars-känsla, då antager jag, att de jämförelsevis lätt skola lära sig inse, hvilka områden inom det offentliga arbetet, som passa bäst för män eller bäst för kvinnor, och hvilka som framför andra passa för direkt samarbete eller täflan.

Må mannen afstå från den öfverhöghet som lag och häfd

hittills tillerkänt honom. Må kvinnan få det inflytande på det offentliga lifvet, som tvingar henne att känna sig personligt medansvarig för samhällstillståndet. Då kunna vi hoppas, att framtidens samhälle skall bestå af *bättre män* och *bättre kvinnor*. Af bättre män — ty en orättvisa är mer moraliskt farlig för den, som har förmån däraf, än för den, som tryckes därunder, och mannen behöfver afstå från den maktfullkomlighet, som krympt hans medkänsla för det svaga och lidande i världen, förslöat själfkritiken och ökat själfviskheten. Af bättre kvinnor — ty ingen karaktär blir stark utan ansvarskänsla och denna kan aldrig varda liffull inför beslut, hvarpå vi icke öfva direkt inflytande. Med ansvaret växer dessutom intresse och kunskapsörst. Man tager icke lätt del i beslut, som gälla mångas ve eller väl, utan att förut söka lära förstå, hvad besluten innebära.

Må således bättre män och bättre kvinnor utveckla hela sin andliga styrka för att skapa ett bättre samhälle. Må deras olika naturer komplettera hvarandra i striden mot de missförhållanden, som förgifta samhället, i striden mot själfviskhet, okunnighet, last, fattigdom, sjukdom, klasskillnad med allt det hat, den afund, den misstänksamhet den alstrar. Vi behöfvas alla i den striden. Och blott vi där stå trofast med i ledet, så tyckes det mig sedan alldeles likgiltigt, om vi än aldrig blifva »fullt jämställda» med de yppersta männen inom vår egen generation. Mig tyckes, att vikten ligger endast däruppe, att hvarje ny kvinnogeneration måtte hafva mera kärlek, mera sedligt allvar, mera tankeskärpa än den föregående att lämna i arf till döttrar och till söner.

S. F.

— * —

Hvad vi ha rätt att vänta af kvinnan.

Härmed några ord till svar på det till mig riktade öppna brefvet, för hvilket jag härmed uttalar mitt hjärtligaste tack, icke minst därför, att det gaf mig tillfälle att söka rätta en del ytterst vanliga missuppfattningar rörande kvinnoarbetet och förtydliga ett par af mina föregående yttranden, som synas ha behöft ett förtydligande.

* * *

Det var en gång en liten flicka, som skref välskrifning efter en förskrift, hvilken i likhet med förskrifter i allmänhet innehöll »sentenser och maximer till själens och sinnets förädling». Den sentens det för tillfället gällde var det stående temat i alla rätttroigna skåltal för kvinnan: »Kvinnans kallelse som maka och mor är hög.» Men den lilla flickan hade hvad barn i allmänhet inte tillåtas ha, nämligen principer, och det stred mot hennes

principer att ens skriva af någonting, som hon tyckte inte var sant. Och så skref hon konsekvent: »Kvinnans kallelse som maka och mor är *låg*».

Att hon fick bannor, men icke blef öfverbevisad för det, hör naturligtvis till saken. En backfisch med hufvudet proppfullt af bedrifter ur »En strid om Rom» och »Erik Menveds barn-dom» låter sig inte imponera af aldrig så vackra tal om »det tjänande sinnet» och »det stilla inflytandet»; i regeln är det hopplost att söka få henne att upptäcka idealet bakom barnkammarbestyr och matlagning. Men i föreliggande fall gällde föraktet också den planlöshet, som inte så sällan kännetecknar det husliga arbetet, en planlöshet, som en fjortonåring nog kan observera, om hon också inte skulle kunna ge ord åt sin iakttagelse, ännu mindre göra sig reda för orsakerna till faktum.

Om det nu är ett faktum, att arbetet inom kvinnans eget verksamhetsområde, det som traditionen i alla tider anvisat henne, varit planlöst och illa ordnad, så ligger orsaken härtill icke i någon kvinnans underlägsenhet i offervillighet, praktiska anlag och initiativ, utan helt enkelt i bristande utbildning. Den tid är icke så långt aflägsen, då liknande saker kunde sägas äfven om det manliga arbetet; under Sveriges storhetstid var det egentligen endast på experimenterandets väg man kunde nå fram till någon ämbetsmannaduglighet, och det dröjde ända till 1700-talet, innan det blef fråga om verklig examenskompetens till juridiska sysslor. Ännu tydligare är analogien här, när det gäller landtbruket; hur har icke detta yrke prisats som vår »modernäring» hur har icke flertalet svenska män i alla tider ägnat sig däråt, och hur jämmerligt ovetenskapligt och slentrianmässigt skötes det ändå icke den dag i dag är flerstades inom vår landsbygd! Äfven till att tänka ut praktiska reformer i köket, behövas kunskaper, men våra äldre landtbrukare liksom våra äldre husmödrar ha nog i de flesta fall endast haft tradition och egen dyrköpt erfarenhet till sina läromästare. Vi få ej förundra oss öfver om arbetet i bägge fallen ofta varit ett trefvande på måfå. Vi kunna visserligen påpeka, att våra landtbruksinstitut och landtbrukskolor tyda på en förändring till det bättre, men göra icke våra skolkök och vår undervisning i kvinnohygien och barnavård det samma på det husliga området? Ha männen på det ena hållet sent omsider fått ögonen öppna för krafvet på metodisk utbildning, så gäller detsamma om kvinnorna på det andra hållet, och har kvinnan vaknat några årtionden senare — mer är det knappast — så beror det på att »allmänna» opinionen, d. v. s. till öfvervägande grad den manliga opinionen, så sent börjat stödja hennes kraf på grundlig utbildning, vare sig praktisk eller intellektuell.

Det är ju en gång så, att utbildning af alla slag kostar pengar och att staten i de flesta fall måste hjälpa den enskilde, om vi icke vilja ha det som i England, där en ståndscirkulation

är nära nog omöjlig, därför att bildning är så ytterligt svårtillgänglig för den fattige. I Sverige ha vi länge varit stolta öfver statens frikostighet i detta hänseende, och mycken sentimental vecklagan öfver afvikande från »det gamla goda» förspordes också förra året med anledningen af terminsafgifternas höjande vid våra högre läroverk. Man glömde endast, då man begrät den forna kostnadsfria undervisningen, att den aldrig existerat för den kvinnliga ungdomen. Man glömde, att föräldrarna t. ex. för sina döttrars undervisning på gymnasierna fått betala summa 1,100 kr. plus den dryga inackorderingsafgift, som följer af att kvinnliga gymnasier endast finnas i Stockholm, Göteborg, Malmö och Uppsala och flickorna sålunda nästan alltid måste bortskickas från hemmet för att få någon högre undervisning. För att icke tala om att flickornas undervisning redan på skolstadiet i allmänhet ställt sig tre gånger dyrare än gossarnas. Denna olikhet har man tolererat, därför att, som termen lyder, »flickorna icke skola uppfostras att tjäna staten». Visserligen skola de skapa de hem, som sägas vara statens grundvalar, och föda till världen de medborgare, som utgöra staten, men hemlifvets och kvinnans betydelse för samhällslifvet hör ändå som bekant till de faktorer, dem man har råd att kosta på sig i festtal vid högtidliga tillfällen, men som skulle bli för dyrbara att räkna med på andra dagar än »den syvende, naar hjertet røres».

Huru som helst vittnar det om stor obekantskap med våra skolförhållanden, då man inbillar sig, att det är »flickskolans yppersta elever», som gå till universiteten. Eja vore vi där! Som det nu förhåller sig, måste jag med erfarenhet både från studentlifvet och från flickskolorna till min bedröfvelse bekänna, att de ekonomiska förhållandena härvidlag äro till den grad afgörande, att det snarare kan sägas vara de bemedlade än de begåfvade bland våra skolflickor, som gå den akademiska vägen. Man må här icke låta sig förvillas af att kanske en god del af våra kvinnliga studenter komma till Uppsala eller Lund med laudatur i mogenhetsbetyg. Höga betyg äro och komma väl på grund af flickornas större samvetsgrannhet alltid att vara jämförelsevis vanligare vid deras än vid gossarnas studentexamina, och erfarenheten både bland män och kvinnor säger oss ju, att ett laudatur icke med nödvändighet behöfver betyda mer än en ovanlig receptivitet och ett ovanligt godt minne. De originella och själfständiga begåfningarna, och det är väl dem man åsyftar med uttrycket »de yppersta», koncentrera sig gärna på några få ämnen och känna motvilja mot det mångläseri, som erfordras för jämna öfverbetyg; därför hittar man de yppersta snarare bland cum- än bland laudaturstudenterna. Och som det visst icke är sagdt, att denna elit har råd att ofvanpå den dyra gymnasialkursen kosta på sig en flerårig universitetskurs, händer det vanligen, att de bästa begåfningarna efter studentexamen få nöja sig med sista årskursen på ett seminarium eller hamna på statistiska centralbyrån eller vid järnvägen. För att nu icke

tala om de många fall, då de få nöja sig med ett avslutningsbetyg från åttonde klass.

Man får härvidlag icke häller glömma hur stora svårigheter en ung flicka har att erhålla ett lån, något som nog icke litet sammanhänger med den rent konventionella motvilja mot flickors studier, som ännu torde vara vanlig utanför de bildningsaristokratiska kretsarna. På alla sådana håll, där man uppskattar kunskaper hufvudsakligen efter deras matnyttighet, d. v. s. alltefter som de duga att omsättas i pengar, måste ju hvarje kunskapsförvärfvande anses förfeladt, som icke direkt resulterar på detta sätt utan avslutas genom ett äktenskap. Ty så litet anseende har hustruns kall ännu i de kretsar, där man deklamerar högljuddast om kvinnans naturliga bestämmeelse, att detta kall är det enda, hvartill en intellektuell utbildning anses obehöflig, för att icke säga skadlig. Och då man nu i första hand tänker sig äktenskapet som den unga flickans mål, måste man ju anse hennes fortsatta studier lindrigast sagdt ytterst onödiga.

Härtill kommer vidare en viktig omständighet, som bättre än det sista skälet kan ursäktat praktiskt folks motvilja mot kvinnors akademiska studier, och det är, att de därigenom vunna kunskaperna hittills icke berättigat kvinnor till någon af de stats-tjänster, hvartill de berättiga män med samma kompetens. Att under sådana förhållanden kosta på sig en dryg akademisk kurs kan knappast förefalla lockande; åtminstone måste man vara säker om att kunna göra sina studier skuldfritt för att våga det. Faktum är också, att det på grund af alla dessa angifna skäl hittills endast varit ett fåtal kvinliga studenter, måhända med undantag af medicinarna, som djärfts skuldsätta sig för studier. Och på detta sätt är det fullt förklarligt, att hittills endast *nio* kvinnor i Sverige hunnit fram till doktorsgraden, som hos oss plägar vara utgångspunkten för ett mera själfständigt forskningsarbete.

Låt oss nu se till, om vi med alla dessa fakta för ögonen ha rätt att förvåna oss öfver de svenska kvinnornas improduktivitet på det vetenskapliga området. Då man frågar om en enda af dem har »fört vetenskapen verkligen framåt» och ökat vår kunskapsskatt, vågar jag i alla fall med tanke på Ellen Fries svara ett obetingadt ja på denna fråga. I den nekrolog Historisk tidskrift ägnade henne, säges hennes död innebära »en betydande förlust för vår historiska forskning», och i Emil Hildebrands recension öfver hennes »Teckningar ur svenska adelns familjelif» sammanställes hennes namn med två andra af våra mest framstående kulturhistoriska forskares, Elof Tegnér's och Gustaf Upmarks, hvilka ungefär samtidigt afidit, och om dem alla tre fälles det omdömet, att förlusten af dem är »så mycket kännbarare, som döden träffat just dem, hvilka med så mycken framgång ägnat sina studier åt vår ännu tämligen styfmoderligt behandlade kulturhistoria». — I själfva verket skulle vår kännedom om 1500- och 1600-talets familjelif och seder utan Ellen Fries »teckningar»

vara ganska obetydlig, då vi ju från denna tid inga nämnvärda memoarer äga, och allmänheten, som med nöje läser hennes bok, anar i de flesta fall ej, hvilken »omfattande forskning» och hvilken »stor konst» det behöfts — jag citerar fortfarande riksarkivariens ord — för att ur massan af privatbref och andra enskilda handlingar få fram en skildring, som verkligen upplyser och intresserar. — Men äfven på ett annat område än sedehistoriens har Ellen Fries riktat vårt vetande med något nytt och verkligen fört vetenskapen framåt. Hennes monografi öfver Erik Oxenstjerna gaf oss vår första historiska framställning af det svenska väldet i Estland — hittills också den enda, om jag undantager ett par små uppsatser om de kyrkliga förhållandena därstädes — och betecknar alltså ett väsentligt tillökande af vår kolonialhistoria.

Äfven en annan af våra kvinnliga doktorer har affidit, nämligen med doktor Anna Stecksén, som skördats af döden vid endast 34 år, d. v. s. vid en ålder, då man sällan brukar ha hunnit med något mera betydande vetenskapligt arbete. Af de öfriga har ingen promoverats tidigare än 1897. Detta år promoverades juris docenten Elsa Eschelsson, hvilken också är den enda, som varit i stånd att helt få ägna sig åt sin vetenskap och äfven medhunnit ett större arbete i rättsencyclopedi. Af de sju filosofie doktorerna åter äro tre genom giftermål och tre genom pedagogisk verksamhet till stor del hindrade från forskning; endast en af dem har — genom engelska universitetsmyndigheter — blifvit försatt i gynnsammare tillfälle därtill, nämligen dr Anna Paues, som för närvarande innehar ett större stipendium för fornengelska vid Newnham College i Cambridge på grund af ett epokgörande textkritiskt arbete.

Låt oss nu efter denna öfverblick för en gångs skull söka afstå från den gamla kära vanan att af de kvinnor, som vågat »tränga sig in på de manliga banorna», halft omedvetet begära mer än jämgodt arbete, för att icke säga det dubbla mot hvad man af deras manliga kolleger fordrar. D. v. s. låt oss jämföra de sju, såsom vi sett tämligen nypromoverade kvinnliga filosofie doktorerna — icke med 50-års professorer, som kunna se tillbaka på ett lifs forskningsarbete, utan med sådana män, hvilkas ställning verkligen motsvarar deras egen, nämligen extralärarnes och de yngre läroverksadjunkternas och lektorernas ansevärda skara. Det skulle vara intressant att veta, hur många bland dessa, som under de första fem årens jäktade tjänstgöring hunnit med ens ett par uppsatser i sina respektive facktidsskrifter — ett låt vara obetydligt »vetenskapligt bagage», som dock mer än en af de sju visa kvinorna verkligen på motsvarande tid nått upp till, ehuru icke ens de kunna göra anspråk på att tillhöra eliten af kvinnlig begåfning. Det är icke »ridderlighet mot damerna», utan endast en opartisk och på sakkännedom grundad jämförelse jag här begär, och denna fordran borde ju knappast kunna anses orimlig. En sådan jämförelse torde bäst kunna undanskaffa alla för närvarande gagn-

lösa funderingar om kvinnan är genomsnittsmannen underlägsen eller ej i intellektuell begåfning. Det enda jag själf härvidlag trott mig kunna konstatera är, att hon redan ådagalagt förmåga af kritik och vetenskaplig produktion*).

Summa summarum: gif oss åtminstone några år till att skriva böcker på, eller ännu bättre: vänta, tills vi fått så pass många kvinnliga vetenskapsdickare, att vi kunna röra oss med en något rimligare proportion än sju kvinnor mot några hundra män! Om den vid innevarande riksdag föreliggande motionen angående kvinnas rätt till statstjänster går igenom, så torde det också vara troligt, att antalet kvinnor, som drifva akademiska studier, redan inom närmaste framtid högst väsentligt kommer att ökas. Men som det nu är, ha kvinnorna i vårt fattiga land icke bättre råd än männen att kosta på sig dryga studier utan andra utsikter än att nått och jämt kunna lifnära sig af sitt arbete.

De låga lönerna, de förfölja oss emellertid äfven på andra arbetsområden än de rent intellektuella. Man frågar, hvarför kvinnor aldrig i post och järnvägar, i banker och på kontor nå fram till chefsplatserna, då ju dock här inga lagar sätta hinder i vägen; har man då aldrig hört talas om att den oskrifna lag, som man kallar seden eller allmänna opinionen, d. v. s. här återigen den *manliga* opinionen, icke vill veta af något sådant som kvinnor på väl affönade platser eller kvinnor som chefer? I synnerhet har postverket ju härvidlag haft en sorglig ryktbarhet, som just innevarande riksdag resulterat i en motion. Skulle vi icke från liknande områden kunna berätta om kvinnor, som efter att i många år ha med de bästa vitsord skött en syssla på förordnande, vid den ordinarie sysslans tillsättande blifvit förbigångna af män, dem de själfva fått lära upp och som bara haft ett par års tjänstgöring att skryta med? Eller om arbetsgifvare, som på klagomål öfver liknande orättvisor, endast haft till svar: »Ja, om ni hade varit män, så hade ni naturligtvis fått sysslan»!

Uttrycket är alldeles i stil med den manliga uppfattningen i ett land, där regeringen, såsom nyss skett, kan tillsätta en komité för skyddslagsstiftning för kvinnor utan en enda kvinlig ledamot och där man nu i februari till och med utfärdar inbjudning till en nordisk kongress i ett så »kvinligt» ämne som barnavård, utan att en enda kvinna aktas värdig att stå bland inbjudarna, — desto egendomligare, som i både de norska och danska uppropen finnas kvinnliga inbjudare. Då särskildt arbetsstugorna höra till öfverläggningsämnen, förvånas man med skäl öfver att här sakna namnet på den kvinna, fru Anna Hierta-Retzius, som genom att grunda de första arbetsstugorna gjort Sveriges namn på detta område känt och aktadt i utlandet.

Att man stundom söker undskylla orättvisorerna med att förklara kvinnorna sakna initiativ och själfständighet i arbetet,

*Nutidsfrågor», sid. 157.

behöfver icke imponera så mycket på den, som närmare känner till förhållandena. Att det finns unga, som ännu låta sig distrahera af giftermålsfunderingar, är ju mycket naturligt, men när den tiden är öfver, lär kvinnan icke ha svårare än mannen att lägga intresse i sitt arbete. Detta har man dock rätt att begära endast i den händelse, att lönen sätter henne i stånd att i likhet med de manliga kollegerna skaffa sig ett angenämt hem och en smula förströelse, hvilket för närvarande dock är de flesta af våra arbetande kvinnor förnekadt, ofta till den grad, att själfva arbetet måste synas dem en börd. Den totala isolering, hvori sådana kvinnor lefva, den färglöshet och gråvädersstämning, som präglar deras verksamhet, den har Ellen Key bättre än de flesta haft öga och ord för, och äfven hennes motståndare borde kunna se, hur mycken verklig barmhärtighet och verkligt deltagande, som ligger bakom hennes uttalande på detta område. En annan sak är, att boten för det onda nog torde vara att söka på solidare vägar än exempelvis på de erotiska upplevelsernas. Att kvinnor icke ha lika lättåtkomliga tillfällen som män att skaffa sig mer eller mindre flyktiga dylika, innebär nog snarare ett plus än ett minus, när det gäller kvinnans utvecklingsmöjligheter på arbetsområdet.

Jag har en gång använt uttrycket »själfbehärskning» på tal om kvinnans sedliga öfverlägsenhet öfver mannen, när det gäller nykterhet och sexuell renhet, och jag erkänner villigt, att bättre ord kan väljas, när det är fråga om en egenskap, som mera är att betrakta som en samhällets gåfva än som hennes egen förtjänst. Men hur än denna egenskap tillkommit — att den innebär en styrka, torde knappast kunna förnekas annat än af de mycket ungdomliga Nietzscheförvärgare, som till tjänst för sig själfva koncentrera hufvudsumman af mästarrens visdom i den enkla formeln: »Ju större utsväfningar, desto större öfvermänniska». Den moderna alkohologien visar oss till fullo, att ruset är en lifserfarenhet, som kostar den personliga utvecklingen vida mer än den skänker, en lättfattlig sats, som också kan utsträckas till andra med alkohologien närbesläktade områden. Det faktum, att kvinnan hittills varit jämförelsevis mera oberörd af den sortens erfarenheter, gifver henne alltså ett företräde i kroppslig och sjäslig sundhet, som just utgör en af grunderna till mitt påstående, att hennes inträde i det politiska lifvet till detta skulle komma att medföra en fond af sedlig ansvars känsla, af klar, lugn öppenhet.

Här är det verkligen fråga om något nytt af själfständigt värde för samhället, men det nya kvinnan har att skänka, ligger icke så mycket på det intellektuella som just på det etiska området, och det gäller här icke i främsta rummet lysande begåfning, chefskap och ledareplatser, utan helt enkelt att få in nya friska viljor och rena händer bland de djupa lederna af våra samhällsarbetare. Ty att »vissa missförhållanden inom samhällslifvet aldrig skulle ha utvecklats till den punkt, där sakerna nu stå,

därest icke lagstiftningen hittills ägt rum uteslutande med tanke på män och för män», är obestriddigt*).

Därför kunna vi häller icke beklaga, att forna tidens kvinnor med den ståndpunkt *de* intogo, varit uteslutna från samhällsarbetet. På grund af bristande utbildning skulle deras arbete knappast ha inneburit någon akquisition för det offentliga lifvet, exempelvis kunnat förebygga storstädernas elände. Så viktigt är nämligen villkoret af metodisk utbildning, vare sig praktisk eller teoretisk, vare sig förvärfvad i köket eller i universitetets lärosalar, att om den svenska kvinnan numera verkligen visat sig kunna prestera ett arbete, jämngodt med mäns, så har detta endast varit i de fall, där också hennes utbildning, vare sig förvärfvad på egen hand eller ej, varit jämngod med deras. Krafvet på kvinnans deltagande i det politiska arbetet skulle därför aldrig ha kunnat väckas tidigare än just vid denna tidpunkt; det tillhör våra dagars kvinnor att visa, att den icke äfven nu blifvit för tidigt väckt. Om jag härvidlag vågar vara en smula optimistisk, om också icke på långt när *så* optimistisk, som man tyckes vilja läsa sig till mellan raderna i min sista bok, så beror det på, att jag för närvarande på alla områden af kvinnoverksamhet tycker mig förnimma en rörelse sådan, att den ovillkorligen erinrar om Ulrik von Huttens ord om »en tid, då andarna vakna och det är en lust att lefva». Den allvarligt själfkritiska tonen i det af en kvinna skrifna »öppna brefvet» synes mig också höra med bland de glädjande bevisen härpå.

Lydia Wahlström.

Litteratur.

Herr Arnes penningar. Berättelse af *Selma Lagerlöf*.

Herr Arnes penningar är en spökhistoria från femtonhundratalet, en sägen, som helt visst lefvat på folkets läppar någonstades vid kusten och nu stått upp i ny gestalt berättad af Selma Lagerlöf. Det är en spökhistoria, som kan komma blodet att isas och verkar som en vision från gångna tider, där det hemlighetsfulla mörkret slöt sig tätare kring människorna än nu.

Selma Lagerlöf berättar lugnt och enkelt, men med den förunderliga makt att framkalla stämning, som är henne egendomlig. Från det hunden på fiskarens lass upphäver sitt första tjut som varsel om mordet på invånarna i herr Arnes ensliga prästgård,

*) Citaterna äro hämtade ur »Nutidsfrågor», sid. 162 och 178.

kommer skräcken i berättelsen. Och då vålnaden af den mördade unga flickan börjar gifva sig tillkänna för fiskaren eller fostersystemen och gripa in i händelsernas gång, gör berätterskan med sin fantasiska visionära styrka det otroligaste troligt och det orimligaste rimligt utan att någonsin låta detta öfvernaturliga ingripande förlora något af sin hemlighetsfulla, skräckinjagande karaktär. Det går rysningar genom läsaren, såväl då en af herr Arnes röfvade penningar rullar och rullar framför fostersystemen Elsalills fötter öfver stenarna i den krokiga Marstrandsgränden, som då hon ser snön fläckas af blodspår, äfven sedan hon blifvit ensam och icke längre har någon framför sig på vägen. Och man förstår alltför väl att skeppet, som skulle föra mördarna i säkerhet, måste ligga infruset och att hafvets portar kunna öppna sig först då straffet nått dem.

Det andliga innehållet i denna oförlikneligt berättade spökhistoria går dock ej upp mot formen; i detta afseende tål den ej jämförelse med »En herrgårdssägen». Konflikten i den unga jungfrun Elsalills själ mellan kärleken till den döda fostersystemen och kärleken till riddaren, i hvilken hon till slut tvingas att igenkänna hennes mördare, rymmer ej ett sådant djup af sagopsykologi som den tidigare berättelsen. Då riddaren, såsom det plägar gå till i sagorna, skiftar hamn och Elsalill i honom ser odjuret, ulfven som dräpte hennes syster, så borde, tycker man, hennes kärlek slocknat med ens eller ock flammad upp i en glöd, som ägt makt att omskapa honom och drifva till bot och bättring. Nu inträffar intetdera, och Elsalills död är ej den lösning af konflikten, som man skulle väntat af Selma Lagerlöf.

Dock, upplösningen är i stil med hela den dystra grundtonen i berättelsen, det rop på vedergällning, som genomgår den, allt ifrån den fattiga fiskarens nattliga syn i den sköflade prästgården. Ty Elsalills död bringar domen öfver mördarna. Och det långa tåget af kvinnor, som bära hennes döda kropp tillbaka öfver isen till Marstrand, vackert återgifvet i den sista af Albert Edelfelts stämmingsfulla teckningar till boken, är ett hyllningståg åt rättfärdighetens stränga makter.

S—d.

*

Tall och björk. Två berättelser från Hvita kyrkans by af *Nils Wilhelm Lundh*.

Stjärnorna. Berättelser från Hvita kyrkans by af *Nils Wilhelm Lundh*.

Då Nils Wilhelm Lundhs debutbok »Hvita kyrkans by» utkom 1903, mottogs den i allmänhet af kritiken med mycken sympati på grund af den »unga och äkta känsla» och den »lyriska ursprunglighet» som den kom med. Samma egenskaper återfinnas också i de nu föreliggande två böckerna. Det är ännu icke färdig

konst, men det är konstnärstemperament och idealitet. Det är någonting på en gång blygt och frimodigt, okonstladt och varmt i denna unga författares sätt att se och skildra; uppslagen äro i allmänhet enkla nog, men de utnyttjas så vackert, och det, som ges, har ofta en så betagande friskhet och innerlighet, att man känner den där inre skälningen, som blott den verkliga poesien vet att meddela. Jag tänker därvid mest på den sista boken, »Stjärnorna», som afgjordt synes mig vara den öfverlägsna af de två. Där finnes en förtjusande liten berättelse, »Tupto», som slutar boken likt ett vackert ackord. Bland de öfriga berättelserna kunna nämnas »Kalle Myrbäck», historien om svensk-amerikanens hemkomst, lustig, frisk och rörande på en gång, samt »Valborgselden» och »Stjärnkungen».

E. Wbg.

*

Kongebörn. Fortøelling af *Sophie Breum*. Tegninger af *Anna E. Munch*.

Kristian II:s och Dyvekes gestalter hafva ofta inspirerat diktare: den obändiga härskarnaturen, som icke skydde att teckna sin bana med blod och som fann hvila från sina stormande planer hos sin fagra älskarinna. Äfven det arbete, som jag här skulle vilja fästa läsarens uppmärksamhet på, rör sig om Kristian II, men det är ej Dyveke utan hans drottning Elisabeth, Karl V:s syster »Isabeau», som är bokens hjältinna.

Hon träder fram i berättelsen första gången i ring med sina syskon och vänner kring midsommarbålet på Brüssels torg — en scen, som inspirerat en af bokens bästa teckningar. Redan då finnes i hennes blick något »som de har, de, som dø unge eller faar megen sorg». Sedan skymtar hon förbi som den trettonåriga bruden, en späd gestalt och ett ungt ansikte under den tunga kronan, »denne ungdommens vidunderlige yndighed — blødt og fint og lyst som løv i lunde i vaardag». Berättelsen följer henne vidare genom det förlängda vänteåret i Belgien hos regentinnan Margareta, då hon med Kristians porträtt framför sig lyssnar till danska utskickades berättelser om honom eller till Erasmi föreläsningar om en furstes plikter. Men så kommer den dag, då hon lämnar barndomshemmet och stiger ombord för att fara till det okända landet i norr, där lifvets hårda fordringar vänta henne. Intåget efter den svåra sjöfärden är lefvande skildradt, liksom färden genom riket »de barske høstmaaneder» med Kristian, för hvilken hon är »kun en fremmed». Man ser barnet under trycket af en sorg, som hon har mod att bära, mogna till kvinna och drottning.

Boken har en ståtlig scen mellan kungen och Elisabeth efter Dyvekes död. Kristian har stängt sig inne och ingen vågar störa honom. Då går slutligen hans unga drottning in och återför honom till lifvet genom att väcka honom till tanke på hans kung-

liga plikter. Och från den stunden är hon, ehuru utan förhoppning om genkärlek, hans goda ängel.

Omslagets vackra teckning visar Elisabeth omgifven af sina tre barn i det ögonblick, då hon väljer att dela med Kristian landsflyktens faror, framför att begagna sig af den erbjudna lejden. »Där min konung är, där är mitt rike, — ubi rex meus ibi regnum meum.» Och berättelsen skildrar vidare hennes af mild värdighet präglade uppträdande under landsflyktens mödor och förödmjukelser, till dess hennes kraft är bruten och hon i unga år nedlägges på dödsbädden.

Drottning Elisabeths, med vacker värme, fast i knappa drag skildrade gestalt får ökad relief genom kontrasten mot Bo Fløj, en vandrande riddare, hvars yttre och inre öden bilda bokens uppränning. Denna kontrastverkan är hvad som förlänar Bo Fløj förnämsta intresset, ty det kan ej nekas att han förefaller i viss mån konstruerad, särdeles i en omgivning från 1500-talet. Oklar med sig själf och sitt öfversvallande ungdomsmod, ryggar han tillbaka för att inskränka lifvets rika möjligheter genom att binda sig vid någon eller något och går sålunda »udenom» lifvet, tills han är nära att förlora sig själf. Det blir drottningen, som väcker honom genom sitt exempel och genom sina ord om att alla äro landsflyktiga »kongebørn» och måste taga vara på arfsrätten till sitt rike. Vid drottningens dödsbädd viger han sitt lif till hennes gemåls tjänst och återvänder till Danmark för att verka för den landsflyktige konungens sak.

Om man undantager de anmärkningar, som kunna göras mot hufvudfiguren, är tidsfärgen i berättelsen synnerligen väl träffad; man blir genast i och med den friska inledningsscenen, där Kristian II:s gossegestalt möter bland de sjungande djäknarna, försatt tillbaka till Köpenhamn i femtonhundralets gryning, hör folket sorla på torget, där kåkstrykningen skall försiggå och gör bekantskap med några roligt karaktäriserade borgartyper. Tidens råhet personifieras i de båda hämdgiriga gesällerna, hvilka dock med sina planer upptaga allt för stort utrymme. För händelsernas utveckling kunde de lika gärna varit borta, ty det är väl ej författarinnans mening att Mikkel genom sina onda anslag verkligen »löste lyckan» från Bo Fløj?

»Kongebørn» är en vacker och fängslande bok, som borde hitta vägen till månget svenskt hem. Den föreligger i en synnerligen vårdad utstyrsel med teckningar af Anna E. Munch, vignetter och helsidesplanscher, som kraftigt bidra att framkalla tidsstämning.

S—d.

* * *

Norska böcker.

Från det norska förlaget H. Aschehoug & C:o har Dagnys redaktion fått sig tillsänt några nyutkomna böcker, som vi nu gå att i korthet omnämna. En särställning bland dessa, hvilka eljest tillhöra skönlitteraturens område, intar

Foredrag for Mödre, udgivet af *Foreningen »Hjemmenes Vel»* i Kristiania.

Den lilla samlingen, som består af sex föredrag, inledes med en förträfflig uppsats »Vi mödre og vort arbeide» af fru Marie Michelet. Följer så ett föredrag om konfirmationsordningen af en norsk prästman Erling Grönland, som på ett vackert och varm-hjärtadt sätt behandlar den brännande frågan om konfirmations-tvånget. Vidare afhandlas »Overgangsalderens hygiene», »Möders forhold til sine sønner», »Sangen i hjemmet» och »Nödvehigheden af at udvikle vore børns økonomiske sans». Den lilla boken afhandlar således en hel del frågor, som äga stor vikt för alla ungdomens vänner — både mödrar och icke mödrar — och förtjänar i hög grad att anbefallas.

*

Thea Marie af *Wilhelm Krag*

är en fin och trovärdig skildring ur småfolkets lif. Realistiskt och på samma gång själfvullt målas den lilla heminteriör, hvars personager utgöras af pappa »rebslageren», basunisten »Proppen», den manhaftiga jomfru Rostrup samt lilla Thea Marie själf, för späd och ömtålig till både kropp och själ för att kunna hålla sig framme och fånga sig vinsterna på lyckans lotteri, som också gång efter annan glida henne förbi. Stillsamt och jämt flyter berättelsen om dessa enkla människors tillvaro, och Thea Maries skygga känslolif har fått en fin och konstnärlig tolkning.

*

Glimt af *Elise Aubert*

börjar med en småstadsexposé i Jonas Lies stil och inger ganska stora förhoppningar, som dock endast delvis realiseras. Det är fart öfver berättelsen, språket är smidigt behandladt, och man kan ej fränkänna boken ett visst drag af käckhet. Men de uppträdande personerna verka mer som representanter från olika åskådningar än som levande människor, och inte håller handlingen rycker oss med sig, episoden med skeppsrottet påminner t. ex. väl mycket om en gammaldags hederlig lämbiblioteksroman. Några anmälningar på bokens omslag af ett par häften minnesteckningar underrätta oss om, att fru Aubert lyckats förträffligt i denna genre, och det är också lätt att tänka sig det hennes goda stil

och öfriga litterära förtjänster skall kunna göra sig godt gällande på ett område, som ligger väl för hennes naturell.

*

Tante Pose af *Gabriel Scott*.

Denna förf. har äfven i Sverige gjort sig känd genom sina ovanligt friska pojkböcker, där hans spelande fantasi tumlar om bland allehanda lekar och upptåg. Här föreligger nu af hans penna en bok för stort folk, som bär titeln *Tante Pose*. Det friska humöret och fantasirikedomen från pojkböckerna återfinnas i rikt mått äfven i denna berättelse, men det är inte fritt, att dessa egenskaper här och där slå öfver och förläna den lilla skildringen från en fredlig norsk landtegendom ett visst tycke af fars. I en dylik skulle nog Tante Poses svältningsförsök ha tagit sig bra ut, men i en bok kan man ha åtskilligt att invända både mot den burleska typen och mot tantens något otroliga lefnadsöden och uppträdande i allmänhet, och detsamma gäller i det stora hela äfven »bestefar». Berättelsen är en sorts äfventyrs-historia för stora barn, kvick, dramatisk och skrifven med mycken brio, men litet för starkt färglagd för att vara njutbar för alla läsare.

*

Den gången. Af *Ågot Gjems-Selmer* —

får ju också inrangeras bland norska arbeten, ehuru denna bok tillsändts oss i öfversättning från den svenska förläggaren. Fru Gjems-Selmer har redan bland oss ett välkändt namn, som täflar i popularitet med hennes landsmaninnas fru Helene Lassens. En sammanställning af dessa båda namn faller sig så mycket naturligare, som »Den gången» också för oss upp till de höga, ensliga fjällvidder, hvarifrån fru Lassen hämtat motivet till sina intagande »Skisser från fjällen».

En jämförelse utfaller dock afgjordt till fru Lassens förmån, kanske delvis beroende på att hennes bok hade hela den friska charmen af »Den förste gang». Det är emellertid en kinkig sak att »lave» en bok af sina personliga erfarenheter, när dessa ej nämnvärdt skilja sig från många andras, och som bekant ha memoarförfattarne inte alltid tillräckligt öga för hvar gränsen går mellan sådant, som intresserar dem själfva och deras närmaste, och det som intresserar en allmänhet. Det tycks också som om »Den gången» skulle ha vunnit på en liten soffring med just denna distinktion i syfte. Sådan den nu är, rymmer den emellertid rätt mycket bra saker och är synnerligen lättläst. Det kapitel, som har titeln »Min debut på köks scenen», är särdeles muntrande.

F. E.

—*—

Några motioner vid 1905 års riksdag.

Bland de vid innevarande års riksdag väckta motionerna torde följande vara af särskildt intresse ur kvinnosaksynpunkt. I *Första kammaren* motionerar

Herr Trygger om ändrad lydelse af § 28 regeringsformen i syfte att till lärarbefattningar vid de allmänna läroverken och vid universiteten, de teologiska läraretjänsterna vid de sistnämnda undantagna, såsom och till lärare och andra beställningar vid andra inrättningar för vetenskap, slöjd eller skön konst äfvensom till läkarebefattningar må utnännas och befordras äfven infödd svensk kvinna.

I motiveringen erinras till en början om, att redan 1863 års riksständer i skrifvelse till k. m:t framhöllö att, om kvinnorna finge tillstånd om möjligt till att förvärfva samma lärdomsgrader och kunskapsmeriter som männen, så borde de, äfven få samma kompetens som männen och efter ansökan ha tillträde till samma ämbeten enligt vanliga befordringsregler. Denna princip, som uttalades af riksdagen för mer än fyrtio år sedan, har ännu ej genomförts.

Numer ha kvinnor visserligen tillträde till de flesta högre undervisningsanstalter, universitet, högskolor och institut och ett med hvarje år växande antal unga kvinnor begagna sig af dessa rättigheter och aflägga examina. Men däremot är det ej tillräckligt sörjdt för att de skola kunna till allmänt gagn utnyttja sina kunskaper och få igen det i form af arbete och kostnader nedlagda kapitalet. Endast genom särskild dispens kunna kvinnor bli anställda å lärareplatser vid de allmänna läroverken, och liknande eller ännu ofördelaktigare är förhållandet vid andra högre undervisningsanstalter.

I fråga om läkarebefattningar har man nu börjat medgifva äfven kvinliga läkare vissa möjligheter till anställning, dock i allt för ringa skala. Sämst är det ställt för kvinnorna på den juridiska banan. Vid universiteten användas ofta kvinnor som amanuenser, en eller annan blir docent, men professor — aldrig.

Dessa förhållanden äro enligt motionärernas åsikt synnerligen orättvisa och stridande mot hela den tendens, som numera karakteriserar utvecklingen af kvinnans rättsliga ställning. Förslagsställarne hoppas därför på framgång för sina motioner och erinra till sist om att i Norge hvarje grundlagsenligt hinder för kvinnors likställighet med män i ofvan berörda hänseende nyligen blifvit afskaffadt.

*

Herr Filip Boström och *grefve Fredrik Wachtmeister* motionera om rätt för föreståndare och föreståndarinnor vid sådana enskilda läroverk, som förbereda till studentexamen att vid eventuell öfvergång till statens allmänna läroverk eller af stat och kommun underhållen samskola för pension och för lönetur, dock ej mer än högst tio år, räkna sig tillgodo den tid de tjänstgjort vid enskildt läroverk.

*

*

Vidare är väckt en motion af herr *Albert Anderson* angående *statsbidrag till pensionering af lärarinnor vid högre skolor för kvinnlig ungdom eller högre samskolor.*

*

Herr Sjöcrona föreslår i sin röstmotion också i år *rösträttens utsträckning äfven till kommunalt röstberättigade kvinnor.*

*

I *Andra kammaren* har af *herr Zetterstrand* inlämnats en motion om *kvinnors användande i statsjänst* likalydande med den i första kammaren af *herr Trygger* väckta och här ofvan refererade motionen.

Herr H. Hedlund m. fl. ha äfven väckt en motion, som i hufvudsak öfverensstämmer med den motion, som i första kammaren väckts af *herr Filip Boström* och *grefve Fredrik Wachtmeister.*

*

Herr C. A. Lindhagen motionerar i syfte att *kvinnor, gift eller ogift, äfven må kunna af stadsfullmäktige väljas till ledamot eller suppleant i styrelsen för Stockholms stads arbetsförmedling och till ledamot i öfverstyrelsen för Stockholms stads folkskolor (och barnavårdsnämnden).*

Stockholms stadsfullmäktiges beslut att i instruktionen för styrelsen öfver arbetsförmedlingen inrycka den bestämmelsen, att två af styrelsens tio medlemmar skulle vara kvinnor, har nämligen ej kunnat vinna k. m:ts stadfästelse, då, enligt kummunalförordningen, kvinna icke kan inväljas i annan nämnd än fattigvårdsnämnden.

*

Herr A. Hedin har väckt en motion i syfte att *förekomma de oegentligheter i befordringsväg, som under den senaste tiden förekommit inom poststaten.*

*

Herr O. U. Olsson i *Heden* motionerar om en skrifvelse till K. M:t angående *understöd till äldre behöfvande barnmorskor.*

*
—————

Föreningsmeddelande.

En skrifvelse från Fredrika-Bremer-Förbundet

har enligt dess styrelses beslut tillsändts komitén för revision af lagen angående skydd mot yrkesfara och lagen angående minderårigas och kvinnors användande till arbete i industriellt yrke så lydande:

Fredrika-Bremer-Förbundet, som bland andra spörsmål berörande kvinnans intressen, äfven sökt verka för det praktiska kvinnoarbetets

utveckling, har med uppmärksamhet följt frågan om kvinnors och minderårigas användande till arbete i industriellt yrke och den därmed sammanhängande reformen om tillsättande af kvinnliga yrkesinspektörer. För detta ändamål har Förbundet dels utsändt en stipendiat, hvilken under ett års tid studerat yrkesinspektionen i England, dels i sin tidskrift Dagny gjort åtskilliga inlägg i ämnet.

Det är därför med stor tillfredsställelse Förbundets styrelse hälsat tillsättandet af en kungl. komité för utredande af frågor af så utomordentlig vikt för vår kvinnliga befolkning, då, som bekant, en fjärdedel af Sveriges i fabriker sysselsatta arbetare utgöres af kvinnor.

Af kungl. brevet af den 20 januari 1905 framgår, att komitén äger befogenhet att med sig adjungera sakkunniga personer. På grund däraf vågar styrelsen vördsamt framhålla önskvärdheten af, att komitén äfven låte kvinnlig sakkunskap komma till användande vid den del af komiténs arbete, som särskildt berör kvinnors och minderårigas förhållanden, då styrelsen hyser den öfvertygelsen, att den svårutredda fråga komitén fått sig förelagd, endast genom kvinnornas medverkan kan erhålla den allsidiga belysning, som möjliggör en för alla parter tillfredsställande lösning.

Från skilda håll.

—————

Föreningen för kvinnans politiska rösträtt

hade måndagen den 27 febr. årsmöte i Arbetareföreningens lokal under ordförandeskap af fru *Emilia Broomé*.

Årberättelsen föredrogs och decharge beviljades. Medlemsantalet i Stockholm är 1,368.

På förekommen anledning antogs följande resolution: »Föreningen anser tillbörligt, att om medlemmar, oberoende af organisationen, anordna möten eller vidtaga andra åtgärder angående kvinnans rösträtt, detta bör ske under former, som utesluta missuppfattningen, att organisationen därför bär något ansvar».

Vidare beslöts att äfven i år vid instundande stadsfullmäktigeval till de röstberättigade kvinnorna i hufvudstaden utsända cirkulär med uppmaning att deltaga i såväl dessa som andra kommande val samt upprättande af valbyråer.

Fröken *Whitlock* redogjorde härefter för landsföreningens centralkomiténs arbete, och framgick däraf bl. a., att föreningen nu har 35 afdelningar i landsorten.

Frågan om medlen för att väcka landsortens kvinnors uppmärksamhet och intresse för föreningens sträfvynden upptogs därpå till diskussion. Under densamma framkastades bl. a. förslaget, att medlemmarna skulle företaga små resor till orter i Stockholms län och annorstädes, och där genom föredrag och på annat sätt söka verka för att sprida kännedom

om föreningens idé och verksamhet; en talarinna ansåg, att intresset för saken bäst skulle kunna väckas i landsorten genom att hufvudstadsföreningen oftare än hittills anordnade möten och sammankomster, ty genom tidningsprässen skulle landsortens kvinnor få en ganska fullständig kännedom om föreningens arbete. För öfrigt uppsköttes frågan till nästkommande möte.

Till ledamöter af styrelsen valdes fröken *Gertrud Adelborg*, fröken *Elin Borg*, fru *Emilia Broomé*, fröken *Lilly Engström*, fröken *Sofia Gumelius*, fru *Ann Margret Holmgren*, fröken *Anna Lindhagen*, fru *Erika Lindkvist*, fröken *Augusta Lithner*, fru *Lova Molander*, fröken *Stina Qvint*, fröken *Anna Clara Romanus*, dr *Lydia Wahlström*, fröken *Anna Whitlock* och fröken *Anna Gustafsson*. Suppleanter blefvo fru *A. Uhr*, fröken *Sigrid Björklund* och fru *Agda Östlund*.

*

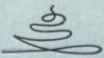
En ny tidskrift för kvinnans sysslor och intressen med titeln »Tidskrift för hemmet» kommer inom kort att utsändas från Uppsala, under ledning af föreståndarinnan för denna stads framstående »Fackskola för huslig ekonomi», fröken Norrby. Tidskriften, som är ämnad att utgå med 4 illustrerade häften om året, skall, enligt prospektet, innehålla uppsatser och notiser i hushållets fysik och kemi, hälso- och sjukvård i hemmet, all slags matlagning, tvätt och hushållssysslor, trädgårds- och blomster-skötsel, sömnad och textilarbeten, konsten i hemmet, barnavård och barnuppfostran m. m., m. m., alltså ett mycket rikt program. Då den nya publikationen icke skall sysselsätta sig med kvinnorörelsens spörsmål utan hufvudsakligen är anlagd åt det praktiska, är det att förmoda, att ingen förväxling kommer att äga rum mellan densamma och den svenska kvinnosakens första, högt ansedda organ med samma namn.

*

Vid Stockholms läns hushållningssällskaps senaste sammanträde invaldes för första gången kvinnor i hushållningssällskap i det att friherrinnan Ebba Beck-Fries, Harg, fru Anna Slöör, Husa gård och fröken Viktoria Hammarstedt, Haga, invaldes till medlemmar af sällskapet. Dessa tre damer äro mycket intresserade af jordbruk och de två senare sköta äfven själfva med stor framgång sina egendomar.

* ————— *

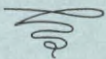
A.-B. Gustaf Holmbloms
Kappaffär

**Största
Specialhus
i
Norden**

I billiga prislägen
stort sortiment

Norrmalmstorg,
Stockholm.

Anmälan.

Dagny utkommer 1905 med 20 häften, utgörande minst 28 tryckark.

Priset för hel årgång:

För medlemmar af Fredrika-Bremer-Förbundet . . . kr. 3.50.

För icke medlemmar af Fredrika-Bremer-Förbundet » 5.00

Förbundsmedlemmar prenumerera å Fredrika-Bremer-Förbundets byrå, 54 Drottninggatan, personligen eller medelst postanvisning. Icke förbundsmedlemmar kunna prenumerera dels vid alla postanstalter i riket, dels på förbundsbyrån, dels äfven hos hrr bokhandlare.

Lösnummer kunna erhållas å Fredrika-Bremer-Förbundets byrå till ett pris af 30 öre pr enkelhäfte.

Vademecum

var bland alla munvatten på hygieniska utställningen i Paris 1902 det enda som erhöll högsta utmärkelse, Guldmedalj, och detta i sin egenkap af »antiseptiskt munvatten» (antiseptique dentifrice).

Barnängens Tekniska Fabrik,
H. M:t Konungens hofleverantör
Stockholm.

Anonser för DAGNY

upptagas af

fröken Ingeborg Bergström, 31 Östermalmsgatan 31.

Adresser:

Fredrika-Bremer-Förbundet: Drottninggatan 54.

Rikstelefon 27 62. Förbundets byrå öppen 11—4. Allm. tel. 48 16.

Fredrika-Bremer-Förbundets Sjuksköterskebyrå: Tunnelgatan 25.

Rikstelef. 68 98.

A. T. 82 11.